

תוכן עניינים

4	.....	מבוא	
5	.....	1. סקירת ספרות	
5	.....	1.1 מאפיינים ומגמות בתהליך החזרה בתשובה	
5	.....	1.1.1 רקע ומאפיינים	
6	.....	1.1.2 החזרה בתשובה כתהליך מעבר זהותי	
7	.....	1.1.3 מגמות של תהליכי חזרה בתשובה בישראל	
8	.....	1.2 מניעים וגורמים לפתיחה בתהליך החזרה בתשובה	
8	.....	1.2.1 הקולקטיב הישראלי ומגמת ההתחזקות	
8	.....	1.2.2 גורמים אישיים לפתיחה בתהליך החזרה בתשובה	
9	.....	1.2.3 היבטים מגדריים בחזרה בתשובה	
11	.....	1.3 בין תופעות חברתיות לתקשורת תחת מגפת הקורונה	
11	.....	1.3.1 מגפת הקורונה והשלכותיה החברתיות	
12	.....	1.3.2 בין שינוי סדר היום התקשורתי למשבר האמון מול הממסד	
13	.....	2. שיטות המחקר	
13	.....	2.1 כלי המחקר	
14	.....	2.2 משתתפי המחקר	
14	.....	2.3 הליך המחקר	
14	.....	2.4 ניתוח ממצאי המחקר	
15	.....	3. ממצאים	
15	.....	3.1 נקודת המוצא של משתתפי המחקר	
16	.....	3.2 תחילת תהליך החזרה בתשובה	
19	.....	3.3 תפיסת סגנון חייהם החדש של המשתתפים כיום	
20	.....	3.4 סיכום ממצאי המחקר	
21	.....	4. דיון ומסקנות	
21	.....	4.1 תהליכי מעבר ממחשבה לפעולה במעבר הזהותי הדתי	
22	.....	4.2 תמיכה חברתית ועיצוב מטרות מחדש בקרב חוזרים בתשובה	
23	.....	4.3 סיכום תרומת המחקר והצעות למחקרי המשך	
24	.....	5. מקורות	
27	.....	נספחים	
27	.....	נספח א': מדריך השאלון	
28	.....	נספח ב': ראינות המחקר	

מבוא

מגפת הקורונה (Covid-19) אשר העולם, כמו גם מדינת ישראל, עדיין חווה ונמצאת בעיצומה, הביאה לתמורות ושינויים חברתיים-כלכליים דרמטיים, אם באותם כללי התנהגות חברתיים בסיסיים ומקומיים, ואם במגמות עולמיות הנוגעות בין היתר, ובעיקר, למרחב הביתי ולמרחב התעסוקתי (Sin, Klaiber, Wen & DeLongis, 2020). יחד עם זאת, שנת 2020, אינה רק שנת הקורונה, אלא מהווה, בעיני רבים, לשבירת הכלים הפוליטיים והתקשורתיים, אשר התאפיינו בשנה זו, יותר מכל שנה אחרת, באבדן אמון האזרח בממסד, בתקשורת, ובמידת האמון לתיאוריות קונספירציה, הקשורות במידה רבה, לאופן שהמגפה פרצה, לתסמינים המתעתעים שלה, ותופעותיה ארוכות הטווח (Sibley et al., 2020).

לצד מגפת הקורונה, ושאר התופעות המקבלות תמונה של שבר חברתי בתוך התרבות המערבית, במדינת ישראל נפוצה, עוד לפני שנת 2020 הייחודית, ביטויים של מעברים בזהות הדתית של אזרחי מדינת ישראל. באופן כללי, מדינת ישראל ייחודית כמדינה מערבית הכוללת זרמים רבים של דתיות, החל מקהילה החרדית עצמה, הכוללת בחובה קהילות רבות השונות אלו מאלו, האוכלוסייה הדתית, אשר כוללת אף היא ספקטרום רחב של סדר יום והשקפה אימונית, ולבסוף, הפריחה של סגנון החיים המסורתי (דורון, 2013) תופעת המעבר מזהות דתית אחת לאחרת, נחשבת למשמעותית ודרמטית, שכן לא פעם, מעבר זה מלווה במשבר, בתחושת נחיתות קשה ואי וודאות בקהילה החדשה, ושבר אבדן הזהות והמרחב החברתי אותו הכיר האדם כל חייו. במדינת ישראל, מחקרים אחרונים בנושא מצאו כי בעוד התופעה של מעבר מזהות דתית אחת לזהות דתית 'פחות', הינה נפוצה במדינת ישראל, נפוצה עוד יותר המעבר ההפוך, או, החזרה בתשובה (שרעבי, 2014).

בשנים האחרונות, נוכח חדירה אקדמית לתוך התופעה, לצד דיון ציבורי הנובע מחזרתם בתשובה של ידוענים, התחזקה ההבנה בנוגע למניעים ולמשמעות של תהליך החזרה בתשובה בקרב אנשים שהיו עד עתה חילונים, הנובע לרוב ממשבר רוחני, והחוסר בעוגן פילוסופי וקיומי אותו מציע המדע (כהנר וליאון, 2014). על כן, בעשורים האחרונים הפכו רבנים מחזירים לתשובה לדמויות מוכרות ופופולאריות בתרבות הישראלית, המנהלת מאבק מראשיתה, על דמות מדינת ישראל, וצביונה הדתי לעומת זה הליבראלי והדמוקרטי. החזרה בתשובה, מהווה חלק מרתק מתוך מאבק זה, והאופן שהוא מתאר נקודת משבר שכיחה ומשמעותית בחייו של היחיד (גודמן, 2002).

על כן, עבודת מחקר זו תבקש לקשור בין המגמות יוצאות הדופן של שנת 2020, עם הנטייה של צעירים לעבור תהליכים 'רכים' או 'קשיחים' של חזרה בתשובה, כדי לבדוק האם קיים קשר בין שתי התופעות, ואף ללמוד על האופן שבו צעירים (בני ובנות 20-30) חילוניים בוחרים במציאות הנוכחית, לעצב מחדש את זהותם, על פי ההלכה. לצורך כך, נבחרה שאלת המחקר 'כיצד המגמות החברתיות יוצאות הדופן של שנת 2020, השפיעו על מניע ותהליך חזרתם בתשובה של צעירים חילוניים בישראל?'

כדי לענות על שאלת מחקר זו, סקירה תיאורטית תוצג בחלק הראשון של העבודה, כדי להבין את תהליך החזרה בתשובה ואת משמעותיו בקרב החברה החילונית, לצד בחינה כללית של מגפת הקורונה. בחלק השני, יוצג פרק שיטות המחקר. עבודת המחקר תתבסס על מחקר איכותני, ובאמצעות שימוש בראיונות עומק חצי מובנים עם צעירים אשר נמצאים בשלב מתקדם בתהליך החזרה בתשובה שלהם, תוך התמקדות בצעירים שהחשיבו את עצמם, טרם תחילת התהליך, כחילונים, ואשר נמצאים בגילאים החל מ-20 ועד 30, וזאת כדי להתמקד באוכלוסייה צעירה יותר, אשר חשופה יותר להשפעות של הרשתות החברתיות.

תהליך החזרה בתשובה, מהווה תהליך קיצוני של מעבר זהותי, אשר הבנתו, חושף טפח מתוך המורכבות של החברה הישראלית, לצד צביונה הדתי, והתנהגות חברתית במציאות ליבראלית ודתית גם יחד.

1. סקירת ספרות

סקירת הספרות לטובת עבודת מחקר זו תיפתח בפרק אשר יבחן את עצם תהליך החזרה בתשובה, מגמות שונות בו מאז קום המדינה ובפרט בעשורים האחרונים. בפרק השני של סקירת הספרות, תתכנס סקירת הספרות לתוך המניעים והגורמים לאזרחים בישראל לפתוח בתהליך החזרה בתשובה, ולבסוף, הפרק האחרון של סקירת הספרות תתמקד במגפת הקורונה והמידע האקדמי המצומצם הקיים על ההשפעות שלה על החברה הישראלית.

1.1 מאפיינים ומגמות בתהליך החזרה בתשובה

1.1.1 רקע ומאפיינים

תהליך החזרה בתשובה, הינו חלק משני ביטויים המתארים מצבים הפוכים. החזרה בתשובה, המתארת את מצבו של אדם שהיה דתי, אמונתו ועבודתו הדתית אבדה לו, וכעת הוא מעוניין לשוב אליה (כמובן שגם חילוני שמעולם לא היה דתי נחשב לחוזר, בטרמינולוגיה של 'תינוק שנשבה', אשר תמיד היה יהודי, גם אם לא התנהג בתור כזה), וכי למעשה, עקב מעשי אבות אבותיו, איבד את זכות הבחירה החופשית, ועל כן כעת בחר בחזרה (עבור החרדים עם זאת, חזרה בתשובה הינה גם עבור דברים וחטאים קטנים, ואינה דורשת מעבר זהותי) והיציאה בשאלה, המתארת את התהליך ההפוך, שבו מבקש האדם להתנתק מחייו הדתיים (דורון, 2010). הגדיל דורון (2013) לעשות, והגדיר את אלו העוברים מצד אחד של המתרס אל הצד השני, וההיפך, בתור 'המתהלכים בין העולמות', וזאת כדי לחזק את תחושת הלימינאליות המאפיינת את תהליכי המעבר בין זהות דתית אחת לשנייה. תחושת בלבול אשר נובעת מתוך תחושת אי השייכות ואי הסדר החברתי והפנימי, עזה אשר במובן מסוים, מעולם לא מסתיים, אלא מותיר את חוצה העולמות כחצי אבוד באופן תמידי.

לאורך המחקר האקדמי, החזרה בתשובה נחשבה באופן עקבי ל-'תופעה של בודדים', הנובעת מתוך מחסור ומשבר, המובילה את מתהלך בעולמות לנוע על ציר הספקטרום הדתי, כדי למצוא פתרונות למשמעות החיים או תמיכה חברתית חדשה. עם זאת, בעשורים האחרונים גדלה ההבנה כי יש לראותה כתופעה סוציולוגית 'חדשה', כזו המבטאת את חסרונות המציאות המערבית והקפיטליזם חסר הגבולות (ליאון, 2014). שרעבי (2014), בעבודתו, מגדיר את החזרה בתשובה כתופעה חדשה, המורכבת מדתיות 'קשיחה' ודתיות 'רכה'. רכה, כדי להגדיר רמה מסוימת של רוחניות, אשר חודרת במובנים שונים והקשרים שונים לתוך עולמי של האדם החילוני, על פי צרכיו ובהתאם לדרך המתאימה לו, ולהשקפות, ולאיוון לו הוא צריך בחייו, וזאת כדי להשלים את יומו ואת התמודדותו עם העולם הקפיטליסטי. הדתיות הרכה, והרוחניות בכלל, מתוארת כתהליך אישי, רגשי ורפלקסיבי, אשר מנותק מארגון, סדר וטקסיות.

לעומת זאת, הדתיות הקשיחה, זו שתהווה את נקודת ההתמקדות של עבודת מחקר זו, הינה ביטוי של פונדמנטליזם. כלומר, גישה המבקשת לייצר נהירה אחר קבוצה מסוימת או אמונה מסוימת, שמטרתה להתנגד לזו המרכזית והחילונית, וכך להוות לה אלטרנטיבה, המקבלת את הלגיטימיות שלה והכלים שלה להעביר את מסריה, דווקא באמצעות המודרניות. על כן, בעשורים האחרונים גדלה ההבנה כי תופעת החזרה